

С. В. Якимова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Якимова С. В., 2016

Оперативно-розшукову діяльність розглянуто як один з найдієвіших механізмів протидії злочинам в Україні. В умовах гуманізації суспільного буття й юридичних практик, виникла нагальна потреба у зміні підходів до ефективної організації оперативно-розшукової діяльності, а також у забезпеченні її комплексного наукового супроводу. Демократизація цього виду юридичної практики сприяє розвитку можливостей щодо розширення змісту та обсягу інформації, що можна використати для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність передбачає отримання інформації, її нагромадження, опрацювання, аналіз, узагальнення та застосування відповідних заходів. Однак, як засвідчує практика, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності, здебільшого зосереджені на пошуку відповідної інформації. Натомість її систематизація, а тим більше аналітичне опрацювання належно не здійснюється. Такий стан справ істотно знижує ефективність використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності. Запровадження належного кримінологічного супроводу сприятиме удосконаленню аналітичної ланки в системі оперативно-розшукової діяльності.

Узагальнено, що кримінологічний супровід оперативно-розшукової діяльності – це комплексне використання кримінологічних засобів з метою покращення реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності. Кримінологічні засоби найефективніше можна реалізувати у площині інформаційно-аналітичного забезпечення щодо виявлення, розкриття та запобігання злочинам.

Запропоновано до переліку кримінологічних засобів, які сприятимуть удосконаленню оперативно-розшукової діяльності, зарахувати: кримінологічну характеристику злочинів; кримінологічний портрет злочинця; віктимологічну характеристику, коли збирання інформації про злочинця здійснюється у напрямку від потерпілого; кримінологічне прогнозування, за результатами якого доцільно вирішувати питання про можливість постановки особи на оперативно-профілактичний облік тощо.

Обґрунтовано, що найкомплексніше й найпродуктивніше кримінологічні засоби можна використати для вирішення завдань оперативно-розшукової профілактики.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, інформаційне забезпечення, кримінологічна характеристика, кримінологічний портрет, аналітична діяльність, запобігання злочинам.

С. В. Якимова

КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматривается оперативно-розыскная деятельность как один с наиболее действенных механизмов борьбы с преступностью в Украине. В условиях

гуманизации общественного бытия и юридических практик возникла острая необходимость в изменении подходов к эффективной организации оперативно-розыскной деятельности, а также обеспечении ее комплексного научного сопровождения. Демократизация данного вида юридической практики способствует развитию возможностей касающихся развития содержания и объема информации, которая может использоваться для решения задач оперативно-розыскной деятельности.

Оперативно-розыскная деятельность предполагает получение информации, ее накопление, обработку, анализ, обобщение и применение соответствующих мер. Однако, как свидетельствует практика, субъекты оперативно-розыскной деятельности, в основном сконцентрированы на поиске соответствующей информации. В то время как систематизация, и тем более аналитическая обработка надлежащим образом не осуществляется. Такой подход наносит существенный вред эффективности использования сил и средств оперативно-розыскной деятельности. Организация надлежащего криминологического сопровождения будет способствовать развитию аналитического звена в системе оперативно-розыскной деятельности.

Обобщено, что под криминологическим сопровождением следует понимать комплексное использование криминологических средств в целях решения задач оперативно-розыскной деятельности. Реализация криминологических средств наиболее эффективна в плоскости информационно-аналитического обеспечения выявления, раскрытия и предотвращения преступлений.

Предложено в перечень криминологических средств, которые будут способствовать усовершенствованию реализации оперативно-розыскной деятельности, включить: криминологическую характеристику преступлений; криминологический портрет преступника; виктимологическую характеристику, когда сбор информации о преступнике осуществляется в направлении "от потерпевшего"; криминологическое прогнозирование, за результатами которого целесообразно решать вопрос о возможности постановки лица на оперативно-профилактический учет прочее.

Обосновано, что наиболее комплексно и продуктивно криминологические средства могут быть использованы для решения задач оперативно-розыскной профилактики.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, информационное обеспечение, криминологическая характеристика, криминологический портрет, аналитическая деятельность, предотвращение преступлений.

S. Yakymova

CRIMINOLOGICAL ENSURING OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIV ACTIVITIES

Article operatively-search activity is regarded as one of the most effective mechanisms for combating crime in Ukraine. In terms of the humanization of social life and legal practice, there is an urgent need to change the approach to the efficient organization of operational activities and to ensure its integrated scientific support. Democratization of this type of legal practice promotes opportunities to expand the content and scope of information that can be used to solve problems of operational activities.

Operatively-search activity involves obtaining information, its storage, processing, analysis, synthesis and application of appropriate measures. However, as practice shows, the subjects of operational activities, mainly focused on finding relevant information. Instead of ordering, and the more analytical processing is not properly carried out. This situation significantly reduces the efficiency of forces and means of operational activities. Introduction Criminological proper maintenance will help to improve the analytical link in the system of operational activities.

Generalized that criminological support operational activities – a comprehensive criminological use tools to improve the objectives of operational activities. Criminological equipment can be effectively implemented in the plane of information and analytical support to identify, detection and prevention of crime.

Proposed to the list of criminological measures that contribute to the improvement of operational activities, attribute, criminological characteristics of crimes; criminological portrait offender; victimological characteristics when gathering information about the offender carried out in the direction of the victim; criminological forecasting, based on which it is advisable to decide on the possibility of setting a person on account of operational and preventive others.

Proved the most complex and productive criminological tools can be used to solve problems of operational prevention.

Key words: operatively-search activity, information, criminological characteristics, criminological portrait, analytical work, preventing crime.

Постановка проблеми. Розбудова демократичного суспільства і правової європейської держави Україна супроводжується реформаторськими підходами практично в усіх сферах життєдіяльності, формуванням нового прогресивного мислення і, зокрема, в контексті юридичних практик. Відповідних кардинальних змін зазнала й оперативно-розшукова діяльність, що, передусім, позначилося, на якісному оновленні її змісту, стратегічних цілей, форм і методів реалізації. Так, раніше, в Україні, як і в більшості посттоталітарних держав, оперативно-розшукова діяльність, як правило, регламентувалася відомчими інструкціями і наказами та була винятково таємною. Натомість у незалежній Україні, в період демократичних перетворень, ключовим принципом оперативно-розшукової діяльності є верховенство закону, захист прав та інтересів громадян. Із закритої, таємної, оперативно-розшукова діяльність стала мати значною мірою відкритий, демократичний характер, а відтак, все частіше стає предметом обговорення в законодавчих і виконавчих органах влади, в засобах масової інформації, на політичних мітингах та зібраннях. Демократизація та легітимізація оперативно-розшукової діяльності висуває якісно нові пріоритети, а також ефективної організації діяльності спеціальних суб'єктів.

Оперативно-розшукова діяльність продовжує залишатися одним з найбільш дієвих й ефективних механізмів протидії злочинам. Сучасна оперативно-розшукова діяльність потребує поглибленого психологічного, інтелектуально-логічного, наукового і професійного супроводу. У наукових працях робиться спроба узагальнення соціальної значущості оперативно-розшукової діяльності в умовах якісних перетворень, у зв'язку з демократизацією суспільного життя, а отже, нагальною потребою у зміні її характеру та змісту.

Тактичною метою сучасної оперативно-розшукової діяльності є одержання інформації, її нагромадження, опрацювання, аналіз в цілях застосування відповідних заходів. Належний обсяг та зміст інформації є визначальною умовою результативності оперативно-розшукової діяльності. Демократизація цього виду юридичної практики сприяє можливостям розширення змісту та обсягу інформації, що можна використати для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

За таких умов виникає необхідність у комплексному науковому супроводі оперативно-розшукової діяльності й, зокрема, у зв'язку з використанням можливостей кримінологічних засобів.

Аналіз дослідження проблеми. Загальнотеоретичні аспекти, пов'язані з можливостями удосконалення оперативно-розшукової діяльності у працях таких провідних учених, як К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, В. П. Бахін, Г. М. Бірюков, В. І. Василенчук, М. С. Вертузаєв, А. Ф. Возний, О. А. Гапон, В. А. Глазков, В. О. Глушков, В. Я. Горбачевський, В. М. Гринчак, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, Є. А. Дідоренко, О. О. Дульський, В. М. Євдокімов, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. В. Матвійчук, Д. Й. Никифорчук, В. Л. Ортинський, І. В. Сервецький, В. А. Мілюков та інші. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема кримінологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності належним чином не розглянута.

Мета статті – удосконалення інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності у зв'язку з використанням можливостей її кримінологічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з законодавчою дефініцією “оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних заходів” [1]. На доктринальному рівні оперативно-розшукову діяльність розглядають не лише як юридична практика, але й як комплексну науку та систему наукових знань. Так, зокрема, ця наука має на меті обслуговувати потреби специфічної юридичної практики шляхом теоретичної розробки та обґрунтування законності й ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів протидії злочинам. Відповідно, як система наукових знань (переважно юридичних), характеризує закономірності та різноманітні аспекти оперативно-розшукової діяльності у їх єдності та взаємозв'язку, а також виникнення, розвиток, сучасний стан, сутність і зміст, співвідношення із суміжними об'єктами наукового вивчення. За підсумками аналізу численних доктринальних та законодавчих дефініцій щодо сутнісного змісту поняття оперативно-розшукової діяльності, можна дійти висновку, що ключовим завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація відповідної інформації щодо протиправної діяльності окремих осіб та груп з метою припинення та /чи недопущення вчинення злочинів, в інтересах безпеки громадян, суспільства, держави, а також у цілях кримінального судочинства.

У Законі України “Про інформацію” задекларовано, що інформація – це будь-які відомості та дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2]. У наукових публікаціях інформація ототожнюється з новими знаннями, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей [3, с. 204]; аналітично обробленими даними, що впливають з фактів та їх оцінок [4, с. 209–210]. У контексті оперативно-розшукової діяльності зазвичай використовують словосполучення “засоби інформаційного забезпечення”. Так, під засобами інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності розуміють передбачені оперативно-розшуковим законодавством інформаційно-аналітичні можливості, що забезпечують належне функціонування оперативно-розшукової діяльності та дають змогу підвищити її результативність. До переліку інформаційного забезпечення, як правило, належить інформаційна система та банк даних, оперативно-розшукові обліки, інформаційно-пошукова система оперативно-розшукового призначення. В інформаційних системах значна роль відводиться автоматизованим інформаційним системам, які розподіляються на пошукові (довідкові) та логічні (аналітичні) [5, с. 298].

Отримання оперативно-розшукової інформації щодо злочинної діяльності полягає в її збиранні з джерел, які можуть розглядатися як її носії. Найпоширенішими способами її збору є ознайомлення з документами, матеріалами, що, зазвичай, зберігаються в інформаційно-облікових системах, архівах, бухгалтеріях, банках даних або за допомогою проведення бесід.

Залежно від характеру пошукової інформації, її збір суб'єкт оперативно-розшукової діяльності може здійснювати за допомогою:

– опитування осіб, які йому довіряють і нею володіють інформацією, що має значення для розкриття чи запобігання злочинам;

– застосування оперативно-розшукових заходів у законному порядку;

– вивчення документів, аналітичних довідок тощо;

– вивчення інформації, яка поширюється засобами масової інформації;

– використання відомостей, які розповсюджуються суб'єктами конкуруючих між собою фірм;

– використання відомостей про біржові торги, аукціони тощо;

– вивчення змісту рекламних проспектів щодо діяльності організацій, установ, підприємств;

– дослідження креслень, зразків продукції, технічної документації, фінансової звітності;

– відвідування виставок промислової продукції тощо.

Оперативний працівник особисто обирає конкретні форми пошуку інформації залежно від цілей і завдань, поставлених перед ним, а також залежно від ситуації, що склалася. Отримана

інформація дає можливість орієнтуватись у ситуаціях, планувати подальші дії, відстежувати результативність здійснюваних заходів, уникати помилок, прийняти тактичні і стратегічні рішення, ставити нові завдання щодо збору додаткової інформації. Збирання інформації, її нагромадження безперервним і трудомістким процесом, її формою оперативно-розшукової роботи [3, с. 209],

Інформація, отримана оперативним підрозділом, зазвичай, розподіляється на такі групи:

- інформація загального характеру, що використовується для оцінки оперативної ситуації, прогнозування розвитку злочинної діяльності, напрацювання загальноуправлінських рішень;
- інформація, що забезпечує кримінальну процесуальну діяльність;
- інформація, отримання якої визначається необхідністю проведення подальших оперативно-розшукових заходів для виявлення злочину та його розкриття;
- допоміжна інформація, що характеризує поведінку і характер особистості, фактори, що сприяють вчиненню протиправних дій, а також інша інформація, що може бути корисною для успішної діяльності оперативного підрозділу.

Оперативна інформація може бути первинною та похідною, повною, вичерпною або ж частковою, поточною, конкретною, загальною або деталізованою, відкритою (доступною), закритою, оціночною, програмною тощо. За всієї розбіжності характеристик інформації оперативний працівник не може знехтувати будь-якою додатковою інформацією, яка характеризує злочинця, потерпілого, злочин чи будь-які факти, що мають юридичне значення [3, с. 208]. Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта злочину є запорукою успішного припинення його протиправної поведінки.

Отже, оперативно-розшукова діяльність передбачає отримання інформації, її нагромадження, опрацювання, аналіз, узагальнення та застосування відповідних заходів. Однак, як засвідчує практика, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності, зазвичай, сконцентровані переважно на пошуку відповідної інформації. Натомість її систематизація, а тим більше аналітичне опрацювання належно не здійснюється. Як наголошує Є. М. Яковець, такий стан справ не дає змогу своєчасно проводити превентивні оперативно-розшукові заходи на стадіях підготовки і вчинення злочинів, забезпечувати оперативний супровід кримінальних справ на стадіях досудового розслідування, належно документувати результати оперативно-розшукової діяльності та їх використовувати як докази у кримінальних провадженнях. Як наслідок, сили та засоби оперативно-розшукової діяльності використовуються неефективно [6, с. 5].

На наше переконання, аналітична складова, є не менш важливою ланкою у системі оперативно-розшукової діяльності. І для удосконалення цього напрямку важлива роль має відводитися кримінологічному супроводу. Адже сучасний стан розвитку кримінологічної науки доводить не лише можливість, а нагальну потребу у використанні її теоретичного потенціалу для подальшого удосконалення юридичних практик, зокрема оперативно-розшукової діяльності. На користь цього висновку опосередковано вказують і результати сучасних досліджень у галузі оперативно-розшукової діяльності. Так, наприклад, І. А. Климов, розробивши авторську конструкцію предмета теорії оперативно-розшукової діяльності, як похідного від об'єкта пізнання, до його складу включив не лише правове регулювання оперативно-розшукової діяльності як один із видів суспільної практики, але й саму злочинність як складне соціальне явище [7]. Варто зауважити, що злочинність у юридичних науках розглянуто як центральний елемент предмета кримінології. Попри те, як уже зазначалося вище, можливості кримінологічного супроводу оперативно-розшукової діяльності на цей час зреалізовані не сповна.

Кримінологічний супровід оперативно-розшукової діяльності – це комплексне використання кримінологічних засобів з метою покращення реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності. Переважно такі кримінологічні засоби можна використати для удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення щодо виявлення, розкриття та запобігання злочинам.

Про способи використання кримінологічних засобів щодо удосконалення управлінської діяльності в галузі протидії злочинності частково акцентувалася увага А. П. Закалюка в одній з останніх своїх фундаментальних праць “Курс сучасної української кримінології”. Відомий учений розглянув доцільність використання кримінологічних засобів крізь призму стадій управлінського

процесу. У зв'язку з цим акцентувалося, зокрема, на таких кримінологічних засобах як кримінологічні рекомендації та висновки, кримінологічний аналіз зібраної інформації, кримінологічне прогнозування та планування, кримінологічна стратегія, концепція, кримінологічні заходи [8, с. 287–294]. Зважаючи на специфіку завдань оперативно-розшукової діяльності, кримінологічні засоби найбільш результативними можуть виявитися в напрямку її інформаційно-аналітичного супроводу. До переліку першочергових кримінологічних засобів, що можуть використовуватися для удосконалення оперативно-розшукової діяльності, передусім, варто зарахувати:

- кримінологічну характеристику злочинів, що відображає найбільш істотні узагальнені показники;
- кримінологічний портрет злочинця, який містить узагальнені дані не лише про психологічні, але соціальні, моральні, етичні кримінально-правові та інші характерні ознаки та властивості особи, яка вчинила злочин;
- віктимологічну характеристику, коли збір інформації про злочинця здійснюється у напрямку “від потерпілого”;
- кримінологічне прогнозування, адже “...наявність попередньої інформації про злочин і особу, яка його вчинила, являється основою його розкриття” [4, с. 204].

Так, зокрема, за результатами кримінологічних прогнозів щодо злочинної поведінки доцільно вирішувати питання про можливість постановки особи на оперативно-профілактичний облік.

У процесі здобуття, узагальнення оперативної інформації не менш важливими видаються спеціальні кримінологічні методики, які дають змогу коректно систематизувати відповідну інформацію, що в подальшому забезпечить її ефективну реалізацію.

Найбільш комплексно й продуктивно кримінологічні засоби можна використати у напрямку оперативно-розшукової профілактики. Попри те, що методи вивчення особи злочинця та подальшої профілактики з ним, здебільшого, психологічного змісту, їх практичне втілення найпоспідовніше розглянуто у практичних рекомендаціях, методиках за результатами саме кримінологічних досліджень.

Висновки. Підсумовуючи викладене, треба зазначити, що кримінологічний супровід оперативно-розшукової діяльності – це комплексне використання кримінологічних засобів з метою покращення реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності. Кримінологічні засоби можна використати в площині інформаційно-аналітичного забезпечення, з огляду на можливість одержання, узагальнення й використання нової додаткової інформації щодо злочинів та осіб, які їх вчинили, яка в подальшому буде використана для виявлення, розкриття та запобігання злочинам.

До переліку кримінологічних засобів, що їх можна використовувати для удосконалення оперативно-розшукової діяльності, передусім, варто зарахувати: кримінологічну характеристику; кримінологічний портрет злочинця; віктимологічну характеристику, коли збір інформації про злочинця здійснюється у напрямку “від потерпілого”; кримінологічне прогнозування, за результатами якого доцільно вирішувати питання про можливість постановки особи на оперативно-профілактичний облік тощо.

Найбільш комплексно й продуктивно кримінологічні засоби можна використати для вирішення завдань оперативно-розшукової профілактики.

1. *Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. — № 22. – Ст. 303.* 2. *Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.* 3. *Греченко С. Ю. Отримання та використання оперативної інформації / С. Ю. Греченко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 203–213.* 4. *Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : [підруч.] / О. М. Бандурка. – Ч. 1. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 244 с.* 5. *Шумилов Д. Ю. Курс основ оперативно-розыскной деятельности: учебник для вузов / А. Ю. Шумилов. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Издательский дом Шумиловой И. И., 2008. – 391 с.* 6. *Яковец Е. Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-*

розыскной деятельности : учеб. пособ. / Е. Н. Яковец. – М. : Щит – М., 2009. – 464 с. 7. Оперативно-розыскная деятельность : учебник. – 2-е изд., доп. и перераб. ; под ред. К. К. Горяйнова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 848 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=989&lvl=05>. 8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 3. Практична кримінологія. – 320 с.

REFERENCES

1. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist: Zakon Ukrayiny vid 18 lyutoho 1992 r. [About Operational Activities] [Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1992. № 22. St. 303. 2. Pro informatsiyu: Zakon Ukrayiny vid 2 zhovtnya 1992 r. [On information] [Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1992. № 48. St. 650. 3. Hrechenko S. Yu. Otrymannya ta vykorystannya operatyvnoyi informatsiyi [Obtaining and using intelligence] Yurydychnyy chasopys Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav. 2015. № 1. pp. 203-213. 4. Bandurka O. M. Operatyvno-rozshukova diyal'nist' [Operational Activities]. Ch.1. KhNADU Publ : Natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav, 2002. 244 p. 5. Shumylov D. Yu. Kurs osnov operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti: uchebnyk dlya vuzov [The course bases of operatively-search activity]. Moskva Publ : dom Shumylovoy Y.Y., 2008. 391 p. 6. Yakovets E. N. Osnovy ynformatsyonno-analytycheskoho obespechenyya operatyvno-rozysknoy deyatel'nosti [The course bases of operatively-search activity]. Moskva Publ : Shchyt M., 2009. 464 p. 7. Operatyvno-rozysknaya deyatel'nost': Uchebnyk ; pod red. K. K. Horyaynova, V. S. Ovchynskoho, H. K. Synylova, A. Yu. Shumylova [Operatively-search activity]. – Moskva Publ : YNFRA-M, 2004. 848 p. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: // <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=989&lvl=05>. 8. Zakalyuk A.P. Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi kryminolohiyi: teoriya i praktyka: u 3 knykh [The course of modern Ukrainian Criminology: theory and practice]. Kyiv : In Yure, 2007. Kn. 3. Praktychna kryminolohiya [Applied criminology]. 320 p.